

Protocol meer- en hoogbegaafdheid

	.. Protocol meer- en hoogbegaafdheid
Werkveld	Onderwijs
Datum	September 2013
Vastgesteld	CvB d.d.
Advies GMR	d.d.

Inhoudsopgave Hoogbegaafdheidsprotocol SKOD

Deel 1: Stichtingsniveau:

1. (Hoog)begaafdheid
 - 1.1 Definitie
 - 1.2 Visie
 - 1.3 Doelgroep
 - 1.4 Ontwikkelingsvoorsprong
 - 1.5 Kenmerken
2. Signaleren (hoog)begaafde leerlingen
3. Diagnosticeren (hoog)begaafde leerlingen
4. Aanpak meer- en hoogbegaafde leerlingen
 - 4.1 Compacten
 - 4.2 Verrijken
 - 4.3 Versnelling of vervroegde doorstroming
 - 4.4 Levelwerk
5. Sociaal emotionele ontwikkeling
6. Onderpresteren
7. Leren leren

Deel 2: Schoolniveau:

Stappenplan meer-en hoogbegaafdheid
Handleiding Sidi-R of Sidi-3 protocol

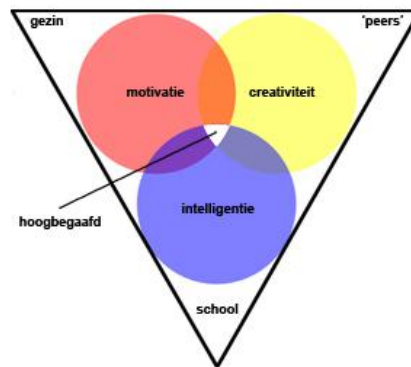
1. (Hoog)begaafdheid

1.1 Definitie

De volgende definitie is opgesteld door experts op het gebied van hoogbegaafdheid:

Een hoogbegaafde is een snelle en slimme denker, die complexe zaken aankan. Autonoom, nieuwsgierig en gedreven van aard. Een sensitief en emotioneel mens, intens levend. Hij of zij schiept plezier in creëren (Kooijman, 2008).

Er bestaat geen eenduidige definitie van hoogbegaafdheid. Er zijn bekende modellen beschreven, o.a. het model van Renzulli en Mönks. Wie meer achtergrondinformatie wenst wordt hiernaar verwezen. Hieronder wordt aangegeven wat voor de school van belang is.

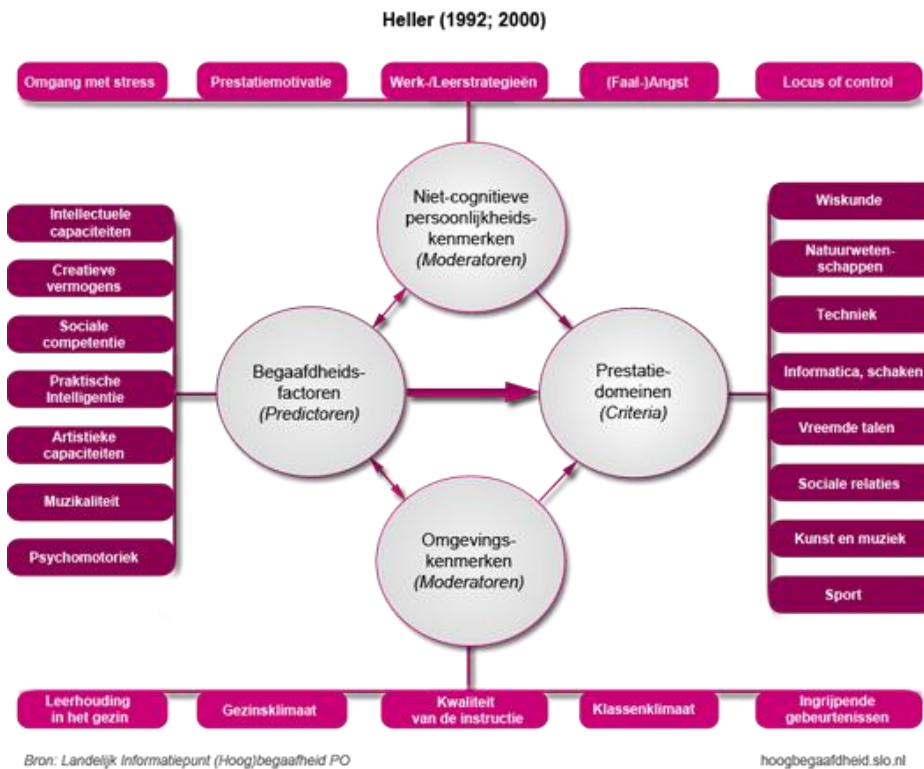

Figuur 1 Het triadisch interdependentiemodel Renzulli/Mönks (Mönks & Ypenburg, 1995)

Het model van Renzulli en Mönks (1995) gaat ervan uit dat bij hoogbegaafdheid de drie persoonskenmerken: intellectuele capaciteiten, creativiteit en taakgerichtheid (doorzettingsvermogen), in een positieve wisselwerking tot elkaar staan. Deze wisselwerking kan versterkt worden door een positieve invloed vanuit drie omgevingsfactoren, te weten: het gezin, de school, leeftijdgenoten. Een samenspel tussen deze zes genoemde factoren is min of meer voorwaardelijk voor het manifest worden van hoogbegaafdheid. Indien de sociale omgeving geen ruimte geeft aan een hoogintelligent kind om zich te ontwikkelen, zal de hoogbegaafdheid in de kiem gesmoord worden. Hoogintelligenten kunnen zich ontwikkelen tot hoogbegaafden wanneer de drie persoonlijkheidskenmerken in hoge mate aanwezig zijn, er een positief stimulerende omgeving is en er onderlinge harmonie bestaat tussen de zes genoemde factoren. Het is te vergelijken met bijvoorbeeld de tennissport. Ook hier geldt: je kunt een sporttalent zijn, maar je hebt een aantal karaktereigenschappen (doorzettingsvermogen, de wil om te winnen, etc.) en de steun van je omgeving nodig om een topsporter te worden.

In diverse literatuur wordt aangegeven dat een hoog intelligentiequotiënt (IQ) alleen niet voldoende is om van hoogbegaafdheid te spreken, maar wel een noodzakelijke voorwaarde is. Of er sprake is van hoogbegaafdheid hangt dus mede af van het niveau van de intellectuele capaciteiten. Deze kan uitgedrukt worden in een intelligentie quotiënt (IQ).

Een ander model is het *Multifactorenmodel* van Heller.

Dit model is een samenvoeging van het Triadisch model van Renzulli en Mönks en de theorieën over meervoudige intelligentie van Gardner.

Hij onderscheidde acht vormen van intelligentie die zich uiten in acht prestatiegebieden. Hij stelt daarbij dat ieder mens in principe over al deze intelligenties beschikt, maar dat een mens niet al deze terreinen even sterk ontwikkelt.

Deze modellen geven aan dat intelligentie, persoonskenmerken van een kind en omgevingsfactoren van groot belang zijn voor het al dan niet tot uiting komen van hoogbegaafdheid. Een mens is meer dan alleen zijn intelligentie.

Om duidelijk te maken wanneer men spreekt van hoogintelligent is het belangrijk hier iets meer vanaf te weten. Het gemiddelde IQ is ongeveer 100. Het komt erop neer dat 84 % van de mensen een IQ tussen de 90- 110 heeft. Waarbij opgemerkt moet worden dat een leerling met een IQ van 110 een vlotte leerling zal zijn en een leerling met een IQ van 90 goed zijn of haar best moet doen om zich de leerstof eigen te maken. Leerlingen met een IQ van 70-80 zullen veel moeite hebben met de leerstof en kinderen met een nog lager IQ zullen vaak aangewezen zijn op speciaal (basis)onderwijs of aangepaste lesprogramma's binnen het regulier onderwijs. Mensen met een IQ tussen de 110 en 120 worden aangemerkt als boven gemiddeld intelligent. Mensen met een IQ tussen de 120 en 130 als begaafd en mensen met een IQ > 130 als hoogbegaafd. De geijkte testen kunnen niet verder meten dan een IQ tot 152, daarboven zijn er geen geijkte testen meer. Mensen met een IQ hoger dan 150 worden als zeer begaafd aangemerkt.

Voor het zesde levensjaar is het IQ nog niet voldoende betrouwbaar te meten. Vanaf het zesde levensjaar kan de cognitieve aanleg wel met voldoende betrouwbaarheid vastgesteld worden.

1.2 Visie

Binnen de SKOD wordt onderscheid gemaakt tussen leerlingen die goed presteren op één of meer leergebieden, intelligente/begaafde leerlingen en hoogintelligente leerlingen die hoogbegaafd zijn of de potentie hebben dit te worden. Er wordt aangenomen dat hoogbegaafde leerlingen uitblinken op verschillende gebieden. Er komen in de praktijk echter ook leerlingen voor die uitblinken op een bepaald vakgebied. In dat geval wordt niet gesproken over hoogbegaafde leerlingen, maar over begaafde leerlingen. Deze leerlingen

kunnen gedeeltelijk dezelfde problemen ervaren als hoogbegaafde leerlingen.

Uitgangspunt:

Ons uitgangspunt bij het lesgeven aan hoogbegaafde leerlingen is om leerlingen zowel pedagogisch (sociaal-emotioneel) als didactisch (cognitief) op hun eigen manier te benaderen. Het vormgeven van onderwijs aan hoogbegaafden begint bij de erkenning dat deze leerlingen recht hebben als ieder andere leerling op onderwijs op maat, ook als dat betekent dat dit onderwijs afwijkt.

1.3 Doelgroep

Wereldwijd zijn ongeveer 2,5 % van de kinderen hoogbegaafd. Ongeveer 16 % van de mensen is meerbegaafd.

a. Meerbegaafdheid

Dit zijn leerlingen die snel klaar zijn met het reguliere werk, maar niet onder de categorie (hoog)begaafdheid passen (intelligente harde werkers).

Dit kan ook een voorsprong zijn op een enkel vakgebied of op meerdere terreinen.

Begaafdheid is het langdurig functioneren op een meer dan gemiddeld niveau op één of meerdere (leer)gebieden. De aangeboden leerstof uit de methode is niet toereikend om de leerling gemotiveerd en uitgedaagd te houden. Er wordt niet aan de exploratiedrang voldaan. Het is van belang dat de leerling in balans is en stabiele resultaten laat zien op één of meer (leer)gebieden. De leerling moet in staat zijn te reflecteren op zijn eigen gedragen prestaties.

De leerkracht spreekt de leerling aan op zijn eigen verantwoordelijkheid bij het vaststellen van de extra/uitdagende leerstof. Vanuit een coachende basishouding daagt de leerkracht de leerling uit te reflecteren op het eigen leergedrag en na te denken over wat het wil gaan doen, hoe en wanneer. De leerling kan ook meedenken over wat hij nog zou willen gaan leren buiten de reguliere lesstof.

In een weektaak wordt dan aangegeven welke lesstof/ extra stof die week gemaakt wordt.

b. Hoogbegaafdheid

Tot de doelgroep van het protocol voor begaafde en hoogbegaafde leerlingen behoren de leerlingen die volgens het in dit plan vastgelegde signalerings- en diagnosticeringsprotocol als zeer waarschijnlijk begaafd of hoogbegaafd zijn geïdentificeerd.

Bij ernstige twijfel kan er een intelligentieonderzoek worden afgenomen.

Tot de doelgroep behoren ook de hoogintelligente leerlingen (die leerlingen waarvan op grond van hun leerprestaties vastgesteld wordt dat zij grote intellectuele capaciteiten hebben, maar waarbij de essentiële persoonlijkheidskenmerken motivatie en creativiteit zich niet als zodanig uiten).

Hoogbegaafdheid kan omschreven worden als een regelmatig, langdurig op hoog niveau presteren. Het moet gaan om presteren op breed terrein, niet alleen op één specifiek gebied zoals schoolprestaties. Er is ook sprake van sterke exploratiedrang en de leerling moet beschikken over metacognitieve vaardigheden die de leerling inzicht geven in eigen cognitief functioneren. Leerlingen spelen zelf actief een rol in het verwezenlijken van hun potentieel.

1.4 Ontwikkelingsvoorsprong

Kort gezegd is een ontwikkelingsvoorsprong niet meer dan voorlopen op de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling die de gemiddelde leerling doormaakt. In de ontwikkeling van de leerling met een ontwikkelingsvoorsprong zijn al vroeg kenmerken te zien van leer- en persoonlijkheidseigenschappen die later in toenemende mate zullen worden herkend als eigen aan begaafde leerlingen. Door een goede observatie en door goed te luisteren naar ouders kan met een redelijke mate van betrouwbaarheid vastgesteld worden of er bij een leerling sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong. Bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong is te zien dat het vermogen om zich aan te passen aan hun sociale omgeving in de eerste weken dat zij op school zitten van doorslaggevende betekenis is. Om te voorkomen dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zich heel snel aanpassen aan de groep, is het belangrijk dat bij de intake met ouders en de overdracht met de voorschoolse opvang al gesignaleerd moet worden of er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong.

Signalen van hoogbegaafdheid kunnen zijn:

- Zij slapen weinig
- Zij willen als baby al vroeg niet meer liggen (3 mnd)
- Zij slaan vaak de kruipfase over
- Zij praten vroeg in correcte zinnen of ze praten laat maar grammaticaal direct goed
- Zij hebben een opvallend taalgebruik, bv intelligente uitspraken
- Zij kunnen al vroeg verbanden leggen; oorzaak en gevolg
- Zij hebben een grote leergierigheid en nieuwsgierigheid
- Zij vragen eindeloos waarom
- Zij zijn perfectionistisch
- Zij hebben een uitgesproken rechtvaardigheidsgevoel en verantwoordelijkheidsgevoel
- Zij hebben originele ideeën en oplossingen
- Zij hebben een apart gevoel voor humor, veel taalgrapjes
- Zij hebben vaak hoofdpijn of buikpijn
- Zij spelen vaak alleen
- Zij dragen andere onderwerpen aan in de kring
- Zij leren zichzelf rekenen / lezen / schrijven.
- Zij zijn gevoelig
- Zij hebben vaak moeite met leren zwemmen / fietsen
- Zij kunnen verschillende dingen tegelijk doen in een hoog tempo

Kenmerken van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong (groep 1 en 2):

- Zij hebben een hoge score op kleutertoetsen / ontwikkeling van functies
- Zij hebben een taalgebruik boven leeftijdsniveau
- Zij hebben een sterk geheugen
- Zij hebben een specifieke, gedurende lange tijd, interesse op een bepaald terrein
- Zij bedenken creatieve oplossingen voor bepaalde problemen
- Zij leren zichzelf lezen / rekenen en /of tellen
- Zij zijn nieuwsgierig / stellen vragen / zijn opmerkzaam / observeren
- Zij zijn betrokken en nemen initiatieven
- Zij zijn onderzoekend / experimenteren / bouwen en ontwerpen
- Zij hebben een rijke fantasie en groot voorstellingsvermogen
- Zij hebben een sterke concentratie
- Zij hebben een oorspronkelijke humor
- Zij zijn onafhankelijk en kunnen alleen spelen en werken
- Zij kunnen logisch denken / zien relaties / verbanden en grotere patronen
- Zij zijn gevoelig / empathisch en zorgzaam

1.5 Kenmerken

Kenmerkend voor meer- en hoogbegaafde leerlingen zijn de volgende punten:

De meerbegaafde leerling	De hoogbegaafde leerling
Kent de antwoorden	Heeft altijd vragen
Houdt van woorden	Heeft ongewone / complexe vocabulaire
Begrijpt ideeën	Ontwikkelt ideeën
Conformeert zich	Is eigengereid
Houdt van school	Geniet van het leren
Luistert met interesse	Toont sterke gevoelens en opinies
Kopieert nauwkeurig	Creeert nieuwe ideeën

Op school blijken hoogbegaafde leerlingen ook niet in 'één soort' voor te komen. Betts & Neihart beschrijven zes typen hoogbegaafde leerlingen:

De succesvolle leerling

levert goede prestaties, is perfectionistisch, vermijdt risico en zoekt bevestiging van de leerkracht

De uitdagende leerling

is creatief, komt op voor eigen opvattingen, is competitief, heeft grote stemmingswisselingen en is eerlijk en direct

De onderduikende leerling

ontkent zijn/haar begaafdheid, vermijdt uitdaging, zoekt sociale acceptatie en wisselt in vriendschappen

De drop-out

is creatief, neemt onregelmatig deel aan het onderwijs, zoekt buitenschoolse uitdaging, isoleert zichzelf, verstoort, presteert gemiddeld of onder gemiddeld en bekritiseert zichzelf en anderen

De leerling met leer- en/of gedragsproblemen

werkt inconsistent, presteert gemiddeld of onder gemiddeld, verstoort en reageert af

De zelfstandige leerling

heeft goede sociale vaardigheden, werkt zelfstandig, ontwikkelt eigen doelen, werkt zonder bevestiging, is creatief, komt op voor eigen opvattingen en neemt risico

Drie essentiële kenmerken zijn herkenbaar bij hoogbegaafdheid: intelligentie, creativiteit en doorzettingsvermogen. Deze leerlingen hebben een hoog werktempo, weinig behoefte aan uitleg en herhaling, ze zijn in balans en laten in alle opzichten zichzelf optimaal presterend zien. Hoge intelligentie gaat gepaard met een aantal leer- en persoonlijkheidseigenschappen:

Leereigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen gr 1 t/m 8:

- Zij kunnen in grote leerstappen naar het einddoel werken
- Zij hebben een hekel aan herhaling
- Zij hebben genoeg aan een beperkte hoeveelheid oefenstof
- Zij hebben ruimte nodig voor de presentatie van hun eigen mening/visie
- Zij kunnen goed werken met opdrachten waarbij meerdere antwoorden mogelijk zijn
- Het zijn divergente (uiteenlopende) denkers met een voorkeur voor onderdompelend leren
- Zij kunnen goed met opdrachten en vragen werken
- Zij zijn in staat om grote verbanden te zien en kunnen derhalve goed vakoverstijgend werken
- Het zijn 'scheppende' denkers
- Zij zijn sterk analytisch ingesteld
- Zij zijn snel van begrip
- Zij kunnen nieuwe kennis integreren in oude kennis
- Zij hebben een goed geheugen
- Zij hebben een brede algemene interesse en brede algemene kennis
- Zij kunnen verworven kennis toepassen
- Zij hebben een groot probleemoplossend vermogen
- Zij hebben een analytisch vermogen
- Zij kunnen grote denkstappen maken

Persoonlijkheidseigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen gr 1 t/m 8:

- Zij zijn taalvaardig en spelen met taal
- Zij zijn geestelijk vroegrijp
- Zij bedenken creatieve en originele oplossingen
- Zij houden van uitdagingen
- Zij hebben een groot doorzettingsvermogen
- Zij zijn gezond perfectionistisch ingesteld
- Zij zijn veelal intuïtieve denkers
- Zij hebben behoefte aan mate van autonomie
- Zij hebben vermogen tot zelfreflectie
- Zij zijn sociaal competent

Vanaf groep 3 kan een vermoeden uitgesproken worden van (hoog)begaafdheid. In groep 1-2 wordt gesproken van een ontwikkelingsvoorsprong. De school kan niet vaststellen (diagnosticeren) of een leerling hoogbegaafd is, wel zal het SiDi R-protocol gehanteerd worden en een vermoeden uitgesproken na signalering en diagnosticering. Dit traject loopt altijd via de MIB-er. De school doet geen IQ meting. Het onderwijsprogramma kan voor deze leerlingen aangepast worden in overleg de leerling, ouders en leerkracht.

2. Signaleren (hoog)begaafde leerlingen

De SKOD-scholen maken gebruik van het SiDi R-protocol (De Bruin-de Boer & Kuipers 2004). Het SiDi R-protocol is een gestructureerd signalerings- en diagnoseprotocol voor leerlingen van groep 1-8. Het bevat instrumenten voor zowel de signalering als de diagnostiek. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de groepen 1-2 en 3-8. Het SiDi R-protocol biedt inzicht in de diverse aspecten en persoonlijkheidskenmerken en intelligenties van leerlingen, waarbij tevens de rol van creativiteit in het handelen en in de prestaties wordt meegerekend.

Voor het signaleren van hoogbegaafde leerlingen worden de volgende stappen genomen:

Tijdens de schoolloopbaan:

In de onderstaande gevallen zien wij aanleiding om het protocol voor signalering voor een leerling te doorlopen:

- De leerling behaalt gedurende langere tijd opvallend hoge prestaties.
- De leerling valt op in de groepssignalering.
- De ouders van de leerling geven signalen af waaruit valt op te maken dat hun kind mogelijk hoogbegaafd zou kunnen zijn.
- De leerkracht vangt signalen van de leerling op waaruit valt op te maken dat de leerling mogelijk hoogbegaafd zou kunnen zijn.

Bij instroom:

In de onderstaande gevallen zien wij aanleiding om het protocol voor signalering voor een nieuwe leerling te doorlopen:

- Tijdens het aanmeldingsgesprek met de ouders van een nieuwe leerling zijn er indicaties dat de leerling mogelijk een ontwikkelingsvoorsprong heeft. De observaties worden bijgehouden in het ontwikkelingsvolgsysteem (BOSOS). Tijdens deze observatie door de leerkracht wordt gekeken naar zaken die de leerkracht zijn opgevallen van diverse ontwikkelingsgebieden. Tijdens een oudergesprek worden de waarnemingen besproken.
- Indicaties uit externe informatiebronnen zoals peuterspeelzaal, onderwijskundig rapport na overstap van een andere school, schoolarts en/of consultatiebureau.

Stappen van de signaleringsprocedure

Aan het begin (rond oktober) van elk schooljaar doet de groepsleerkracht een groepssignalering. Deze staat in de toetskalender en wordt besproken met de MIB-er op de eerste groepsbespreking van het schooljaar. N.a.v. deze groepssignalering kunnen de leerkracht en de MIB-er besluiten om verder naar een bepaalde leerling te gaan kijken. Ouders worden zoveel mogelijk betrokken in het proces door een goede communicatie.

Om de signalering van mogelijke hoogbegaafde leerlingen vorm te geven doorlopen wij voor iedere leerling die hiervoor in aanmerking komt de onderstaande stappen.

- Stap 1
De leerkracht formuleert beknopt zijn eigen indruk van de leerling en vult de korte signaleringslijst in.
- Stap 2
De ouders krijgen een formulier mee waarop zij hun indruk over hun kind kort kunnen weergeven. Daarbij ontvangen zij tegelijkertijd de korte signaleringslijst die zij invullen.
- Stap 3
De onder stap 1 en 2 verzamelde gegevens worden ingevoerd in ParnasSys.
- Stap 4
De leerkracht en de MIB-er bespreken de te nemen stappen. De werkwijze voor de meerbegaafde leerling wordt opgenomen in het groepsplan. Voor de hoogbegaafde leerling wordt een eigen leerlijn opgesteld. Hiervoor wordt Kompas ingeschakeld.

Na de signalering zijn er drie mogelijkheden:

1. Er is sprake van een achterstand in de ontwikkeling. Voor deze leerlingen wordt het zorgtraject gevolgd.

2. Er is sprake van een normale ontwikkeling. Verdere stappen t.a.v. het in kaart brengen van de mate van begaafdheid zijn niet nodig. Deze leerlingen komen in het reguliere onderwijstraject terecht en worden in bestaande registraties voldoende gevolgd.
3. Er is mogelijk sprake van een ontwikkelingsvoorsprong of een hogere begaafdheid. In dat geval, wordt naar stap 2, de diagnose fase, gegaan.

Het in gang zetten van de feitelijke diagnose is een belangrijk beslissingsmoment in het traject. Dit wordt in een leerlingbespreking formeel vastgelegd.

3. Diagnosticeren meer- en hoogbegaafde leerlingen

Onder diagnostiek wordt het verder verzamelen van gegevens verstaan om uiteindelijk een conclusie te kunnen trekken over mogelijke meer- of hoogbegaafdheid. Voor diagnostiek binnen de eigen school komen alle leerlingen in aanmerking van wie op grond van bovenstaande signaleringsprocedure vermoed wordt dat deze hoogbegaafd kunnen zijn. Dit betreft een selecte groep leerlingen waarbij uit vijf bronnen informatie verzameld wordt.

Deze 5 bronnen zijn:

1. De vragenlijst voor de ouders
2. De vragenlijst voor de leerkracht
3. De vragenlijst voor de leerling (vanaf groep 5)
4. (Door)toetsgegevens
5. Overige bronnen (bijvoorbeeld extern onderzoek van een orthopedagoog).

Er wordt rekening gehouden met en uitleg gegeven over versnellen, verrijken, volgen eigen ontwikkelingslijn voor kleuters met ontwikkelingsvoorsprong, maar ook onderpresteren (met signaleringslijst) en de uitzonderingen:

- Leerlingen met een disharmonische ontwikkeling
- Problemen met de sociaal-emotionele ontwikkeling
- Werkhouding
- Leeraspecten bij leerlingen die zich hebben aangepast

Externe hulp wordt ingeschakeld wanneer:

- Een begaafde leerling een leerstoornis (bijvoorbeeld dyslexie en dyscalculie) heeft of een begaafde leerling een gedrag- of ontwikkelingsstoornis (bijvoorbeeld ADHD of ASS) heeft;
- Begafde leerlingen problemen met gedrag hebben;
- Er een duidelijk verschil van inzicht is tussen ouders en school. Meningsverschil niet laten escaleren, maar extern onderzoek laten doen;
- Een plan van aanpak niet werkt. Als plan van aanpak niet tot voldoende resultaten leidt, is vervolgonderzoek gewenst.

Bij de identificatie van hoogbegaafde leerlingen zijn binnen het team de betrokken groepsleerkracht en de MIB-er betrokken, zij zijn gezamenlijk verantwoordelijk.

De stappen van de diagnostiekprocedure

Om de diagnostiek van mogelijke meer- of hoogbegaafde leerlingen vorm te geven doorlopen wij voor iedere leerling die hiervoor in aanmerking komt de volgende stappen:

Stap 1

Eerste diagnose. Het oudergesprek

Actie: Groepsleerkracht en eventueel de MIB-er.

Formulier: Vragenlijst A/B 2.1 en 2.2 gebruiken als leidraad voor het gesprek.

Voor verder info zie bijlage 1 van het Sidi *R of 3* protocol.

Stap 2

Tweede diagnose. Observatie van de leerling

Actie: Groepsleerkracht en eventueel de MIB-er.

Formulieren: Digitaal. Hiervoor wordt de bijgeleverde cd-rom gebruikt.

Stap 3

Derde diagnose. Het verzamelen van meer gegevens

Actie: groepsleerkracht en MIB-er

Zie handleiding blz 63.

Als alle gegevens zijn verzameld, bespreken de MIB-er en de leerkracht de uitkomsten. Deze worden vastgelegd in een verslag en besproken met de ouders.

Bij twijfel

Bij ernstige twijfel over de capaciteiten van een leerling kan het Zorgteam Kompas ingeschakeld worden voor bijvoorbeeld een intelligentieonderzoek. Indien ouders een psychologisch onderzoek voor hun kind willen, kan dit alleen via Kompas als er tussen de school en de ouders overeenstemming bestaat over de noodzaak van dergelijk onderzoek. In dat geval zijn de kosten voor de school. In alle andere gevallen kan er geen gebruik gemaakt worden van de diensten van Kompas. Ouders die bij hun kind toch een psychologisch onderzoek willen laten verrichten zijn in dat geval aangewezen op externe deskundigheid waarvoor zij zelf de financiële verantwoordelijkheid dragen. De school stelt voorwaarden aan de resultaten van een dergelijk onderzoek. Ten aanzien van signalering en diagnosticering door derden, zijnde niet aan onze school verbonden deskundigen, worden de volgende richtlijnen gehanteerd:

- De externe deskundige moet geregistreerd zijn bij een beroepsvereniging van psychologen en/of orthopedagogen.
- De externe deskundige moet over expertise beschikken ten aanzien van het onderwijskundig en opvoedkundig handelen met betrekking tot hoogbegaafde leerlingen.
- Het moet gaan om breder psychologisch onderzoek waarbij naar het hele kind gekeken wordt en niet alleen intelligentie vastgesteld wordt.
- Het onderzoek vindt plaats in belang van het kind en dient daar ook op gericht te zijn.
- De school is bereid het advies van een extern deskundige op te volgen indien deze naast gegevens bij de ouders ook pedagogisch/didactische gegevens bij de school heeft ingewonnen en deze terug te vinden zijn in het verslag en/of adviesrapport.
- Bij het advies dient mede rekening gehouden te zijn met de mogelijkheden binnen de school en de onderwijskundige en pedagogische aansluiting op het beleidsplan hoogbegaafden. Adviezen die in strijd zijn met het beleidsplan hoogbegaafde leerlingen zullen met ouders en deskundige besproken worden, maar er kan niet gegarandeerd worden dat deze adviezen ook kunnen worden opgevolgd.
- De externe deskundige dient bereid te zijn om het adviesrapport mondeling op school te komen toelichten en eventueel directe handvatten voor de praktijk te geven.
- De kosten van een dergelijke procedure worden niet door de school vergoed, tenzij het initiatief voor het onderzoek en advies vanuit de school (met instemming van de directie) is genomen.

4. Aanpak meer- en hoogbegaafde leerlingen

Vanuit de verzamelde gegevens wordt gekeken wat de onderwijsbehoeften van de leerling zijn. Deze onderwijsbehoeften vormen de basis voor het hulpplan dat opgesteld wordt door de leerkracht.

Behoeften van een hoogbegaafde leerling

Wat heeft een hoogbegaafde leerling van zijn omgeving nodig om zich optimaal te kunnen ontplooiën?

De belangrijkste behoeften van de leerling zijn:

- Gezien, geaccepteerd en gewaardeerd worden zoals het is
- Autonomie, ruimte om zelf te kiezen, zelf te ontdekken, zelf te ervaren en de dingen op een eigen manier te doen
- Intellectuele stimulans, uitdaging op het eigen niveau
- Steun bij het leren van academische vaardigheden
- Steun bij het leren van leer- en werkstrategieën.
- Steun bij het leren van sociale vaardigheden
- Steun op emotioneel gebied (om zichzelf te leren begrijpen, een positief zelfbeeld op te bouwen en leren omgaan met uitdagingen en stress)
- Contact met gelijkgestemden
- Geen eenzijdige nadruk op prestaties of 'het hoogbegaafd zijn'
- Begrip voor mogelijke verschillen in intellectuele, emotionele en motorische ontwikkeling
- Begrip voor vaak voorkomende emotionele intensiteit / hooggevoeligheid.

Op school hebben de hoogbegaafde leerlingen:

- Weinig behoefte aan instructie
- Weinig behoefte aan herhalings- en oefenstof
- Een hoog werktempo
- Vaak een didactische voorsprong.

Een leerling die hoogbegaafd is heeft dus minder tijd nodig om de reguliere leerstof door te lopen. De tijd die vrijkomt, kan het beste ingevuld worden met verrijkings- en verdiepingsstof. Hoogbegaafd zijn betekent dus vaak een sterke behoefte aan uitdagend leermateriaal dat:

- Een beroep doet op creativiteit
- Open opdrachten
- Hoog abstractieniveau
- Hoge mate van complexiteit
- Meerwaarde biedt ten opzichte van reguliere stof
- Een onderzoekende houding stimuleert
- Een beroep doet op zelfstandigheid
- Een reflectieve houding uitlokt
- Interactie uitlokt

Omdat een leerling die hoogbegaafd is sneller door de reguliere leerstof heen gaat, kan soms versnelling gewenst zijn (een klas overslaan). Dit zou nooit als enige maatregel genomen moeten worden, omdat daarmee niet altijd in voldoende mate aan de onderwijsbehoeften van de leerling wordt voldaan. De leerling heeft een andere manier van leren en heeft daarom andere soorten leerstof nodig.

Onderwijsaanpassingen

Om leerlingen tijdens het compacten en verrijken goed te kunnen begeleiden zijn er onderwijsaanpassingen nodig. Welke aanpak het beste is, verschilt per leerling. Het is daarom van belang dat er binnen de school meerdere aanpassingen geboden worden en dat per leerling gekeken wordt wat tot de beste resultaten leidt.

Voor (hoog)begaafde leerlingen maken wij gebruik van Levelwerk. In paragraaf 4.4 wordt dit nader toegelicht.

4.1 Compacten

Bij compacten wordt de lesstof ingedikt voor de meer- of hoogbegaafde leerling. Bij het indikken van de lesstof wordt de oefenstof geminimaliseerd en de herhalingsstof geschrapt. Voor het compacten van de leerstof wordt gebruik gemaakt van de routeboekjes van SLO (<http://www.slo.nl/primair/publicaties/compacten/rekenles/>). Hoogbegaafde leerlingen die meer werk aankunnen, werken versneld door de taal- en/of rekenmethode. In de routeboekjes staat vastgelegd welke onderdelen de leerling gaat leren, wat overgeslagen kan worden en welke instructiemomenten de leerling nodig heeft. Ook staat er in aangegeven welke taken wanneer gedaan moeten worden, zodat alle leerstof van de methode aangeboden wordt. Dit wordt "compacten" genoemd. Hierdoor kan de leerling de basisstof sneller doorwerken dan gebruikelijk en wordt er tijd gecreëerd om te werken met Levelwerk.

4.2 Verrijken

Na het afronden van het werk van het routeboekje is er ruimte voor beter presterende leerlingen om verder te gaan met verdiepende stof. Dit wordt verrijken genoemd. De leerkracht geeft instructie over de te gebruiken materialen en de leerlingen houden zelf de vorderingen bij. De leerkracht borgt de continuïteit door minimaal één keer per week de verslaggeving van de leerlingen te bespreken en voortgangsafspraken te maken. De leerlingen krijgen dan ook de gelegenheid om feedback te geven op hun eigen handelen en dat van anderen. Deze leerling maakt gebruik van Levelwerk (zie 4.5).

Met verrijkmateriaal kan worden gerealiseerd dat bij de leerling een beroep wordt gedaan op:

- Het zoeken naar antwoorden in een open vraagstelling
- Het zoeken naar meerdere oplossingsstrategieën, waarbij eigen creativiteit een rol kan spelen
- Het werken op hoog niveau in een hoog tempo

Bij rekenen, taal en begrijpend lezen kan de verrijking meer gestructureerd en met meer afwisseling worden aangeboden. De leerkracht is en blijft verantwoordelijk voor de keuze van de ingedikte- en de verrijksstof. Hij/zij bepaalt wat de leerling moet maken. Hij/zij stelt de inhoud vast. Dit behoort echter wel in de afsprakenlijn van de school te passen, wat is er in de voorgaande groep reeds gedaan, welke werkwijze paste goed bij deze leerling en hoe gaat de begeleiding volgend jaar verder met deze leerling. Goed overleg tussen leerkrachten is noodzakelijk. Er mag dan ook geen sprake zijn van een vrijblijvend karakter.

Kortom:

- Bewuste keuze van extra leerstof
- Opnemen in taakbrief
- Inplannen in instructieooster vraagt begeleiding
- Correctie
- Eisen stellen aan resultaat
- Feedback
- Beoordeling
- Rapportage
- Zelfreflectie leerlingen

In een jaargroep zijn ruwweg vijf leerlijnen te onderscheiden.

Leerlijn 1

is het niveau voor die leerlingen die het reguliere programma voor een belangrijk deel wat betreft de vakinhoudelijke gebieden niet kunnen volgen. Zij zitten op een individuele leerlijn.

Leerlijn 2

is die groep leerlingen die met wat aanpassingen het reguliere traject kunnen blijven volgen. Op deze wijze kan de leerling 'met de klas meedoen'. Deze groep wordt de minimumgroep genoemd.

Leerlijn 3

is de gemiddelde groep. Deze leerlingen volgen het onderwijstraject zoals het volgens de onderwijsmethode bedoeld is. Deze groep wordt de basisgroep genoemd.

Leerlijn 4

Is bedoeld voor intelligente leerlingen die de methode volgen maar daarnaast aanvullende stof kunnen maken. Dat kan betrekking hebben op een enkel vakgebied, maar ook op meerdere terreinen. Zij krijgen aanvullende stof uit andere (moeilijker) methodes. Deze groep wordt de plusgroep genoemd.

Leerlijn 5

is bedoeld voor de zeer intelligente en (hoog)begaafde kinderen.

Leerlijn 1	Leerlijn 2	Leerlijn 3	Leerlijn 4	Leerlijn 5
2-5%	5-10%	Ca 70%	5-10%	2-5%
Leerlingen met een eigen leerlijn	Leerlingen die met kleine aanpassingen binnen de methode kunnen blijven	Leerlingen met een min of meer gemiddeld niveau. Leerlingen werken uit de methode	Leerlingen die pluswerk maken maar dan of op 1 terrein of in beperkte mate en leerlingen die de leerstof snel verwerken	Leerlingen met een eigen leerlijn
Extern advies: Psychologisch onderzoek Kompas	Soms korte extra ondersteuning		Soms korte extra ondersteuning op de plusgebieden	Extern advies: SiDi R onderzoek of onderzoek Kompas
Cito E-scores op meerdere gebieden	Cito D/C scores	Cito B/C/D scores	Cito A/B scores DLE 0-ca 3 mnd	Cito A scores op meerdere gebieden DLE + 3 mnd en meer
Leerlijn laag	Hulpplan minimumgroep	Groepsplan basisgroep	Hulpplan plusgroep	Leerlijn hoog

Leerlijn 4

Deze leerlingen kunnen meer en/of moeilijker stof aan dan door de methode klassikaal wordt geboden. Deze leerlingen zijn meestal eerder klaar en hun werk is kwalitatief ruim voldoende. Deze leerlingen volgen het klassikale proces, maar na verwerking werken zij verder aan verrijkingsopdrachten. Het is daarbij mogelijk gebruik te maken van differentiatie naar hoeveelheid leerstof om zo tijd vrij te maken voor meer verrijkingswerk: compacten en verrijken.

Er kan sprake zijn van verschillende niveaus van verrijkingsvormen. Er moet worden gedacht aan extra werk in de vorm van het door de methode aangeboden pluswerk. Daarnaast bestaat de mogelijkheid het kind extra stof aan te bieden in de vorm van werkboekjes/bladen naast de methode. Hiervoor is het mogelijk om gebruik te maken van blokken uit Levelwerk die horen bij het leerjaar waar de leerling in zit of van een voorgaand leerjaar (dit is met name geschikt voor de gemiddelde leerling die het werk in een sneller tempo maakt). Dit is afhankelijk van het niveau van de leerling. Deze laatste categorie kan qua zwaarte variëren van normaal extra werk (bv Stenvertbloks) tot verrijking.

Het gaat hier dus om differentiatie naar tempo en naar inhoud.

De beslissing dat een leerling in het vierde niveau gaat werken wordt door de groepsleerkracht genomen. Als hij/zij dat wenst kan hij/zij hierover advies inwinnen bij de MIB-er en/of een hoogbegaafdheidsspecialist binnen de school (mits aanwezig) of binnen de stichting.

Leerlijn 5

Als blijkt uit de verzamelde gegevens dat een leerling in het vijfde niveau moet werken, wordt een eigen leerlijn opgesteld. Dit gaat altijd in overleg met Kompas. Ook is een psychologisch didactisch onderzoek een voorwaarde voor het opstellen van een eigen leerlijn.

Het gaat hier om ongeveer 2-5% van de leerlingen, de hoog- of meer begaafde leerlingen. In veel groepen kan dus een hoogbegaafde leerling voorkomen. Deze leerlingen moeten niet worden verward met de pientere leerlingen uit niveau 4.

De hoogbegaafde leerling kan veel meer stof aan dan de gemiddelde leerling. Veelal zal de (hoog)begaafde leerling al zonder instructie het werk kunnen uitvoeren. Deze leerlingen moeten bij bepaalde vakken een

aangepast programma krijgen. Door middel van 'compacten' wordt tijd vrijgemaakt om verrijksstof aan te bieden.

4.3 Versnelling of vervroegde doorstroming

Uitgangspunt van onze stichting is hierbij het volgende: De leerling blijft in zijn eigen jaargroep. Reden hiervoor is dat de hoogbegaafde leerlingen veelal problemen hebben op het sociaal-emotionele vlak. De leerling heeft er baat bij met leeftijdsgenoten om te kunnen gaan en ook leren daarmee om te gaan. Spel en sport zijn voor deze leerlingen belangrijke onderdelen.

In de eerste plaats gaan we dus niet uit van vervroegd doorstroming (versnelling), d.w.z. dat een klas wordt overgeslagen. Soms blijkt de voorsprong echter dusdanig te zijn, dat het zinloos is om niet te versnellen. Hier spelen echter verschillende aspecten mee, niet alleen cognitief, maar ook sociaal-emotioneel. Het blijft onze voorkeur om niet te versnellen, maar door compacten en verrijken de leerling voldoende uitdaging te bieden. De beslissing voor een versnelling wordt in de leerlingbespreking en tijdens de consultatieve leerlingbespreking met Kompas besproken.

4.4 Levelwerk

Levelwerk is een leerlijn voor intelligente en (hoog)begaafde leerlingen in het basisonderwijs.

Waarom Levelwerk?

Gedifferentieerd lesgeven wordt in het gehele onderwijs als belangrijke werkwijze erkend. Een passende definitie luidt: "De gedachte achter differentiatie is dat een leerling op school komt met zijn eigen leerstijl. Daarom moeten leerkrachten, om zo effectief mogelijk les te geven, tijdens het lesgeven rekening houden met aan wie en wat zij onderwijzen. Het doel van de gedifferentieerde klas is actief plannen en voortdurend elke leerling helpen om zo ver en zo snel mogelijk te vorderen op een leercontinuüm". Differentiëren is *de mogelijkheid creëren* leerlingen te stimuleren het beste uit zichzelf te halen.

Er is echter nog een ander belangrijk doel in het onderwijs: Leerlingen leren accepteren dat iedereen verschillend is en dat zij anderen respecteren en als gelijkwaardig waarderen, leren samen te leven en elkaar te helpen. Alle leerlingen zijn welkom op onze school, ongeacht de achtergronden en eigenaardigheden. Ons onderwijs richt zich niet in de eerste plaats op de leerling, maar veel meer op de 'anderen', de medeleerlingen, de leerkracht etc. Het gaat verder dan onderwijzen en leren. Het betreft alle activiteiten in de school. Men heeft het ook wel over 'sociale inclusie', omdat het er ook om gaat alle leerlingen op een gelijke manier te waarderen. Het gaat erover dat iedereen welkom is, dat iedereen elkaar helpt en ondersteunt. Leerlingen worden gewaardeerd om wat ze al kunnen. Alle leerlingen worden positief benaderd.

(Hoog)begaafde leerlingen hebben een andere aanpak nodig dan gemiddeld begaafde leerlingen. Aangepast onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen is geen luxe maar noodzaak. Volgens een onderzoek van Hoogveen e.a. is een onderwijsomgeving adequaat te noemen voor (hoog)begaafde leerlingen als deze situatie functioneert als katalysator voor het tot uiting komen van de mogelijkheden van de (hoog)begaafde leerling. Er kan echter niet één onderwijsaanpassing genoemd worden, die dit in zijn totaliteit kan bieden voor iedere leerling. Het is daarom van belang dat er binnen een school meerdere aanpassingen geboden worden. Een veel voorkomende aanpak is compacten en verrijken.

Wat biedt Levelwerk?

Levelwerk biedt een totaalaanbod van verrijkende activiteiten op meerdere terreinen. Bij verrijking is het doel om de begaafde leerling meer uitdaging te bieden binnen de vakken rekenen, taal en begrijpend lezen. Deze leerstof heeft een verplichtend karakter, geen vrijblijvendheid. De onderdelen 'rekenen' en 'taal/lezen' in Levelwerk zijn dergelijke verrijkende opdrachten. Daarnaast biedt Levelwerk in het onderdeel 'allerlei' de mogelijkheid om met eigen gekozen onderwerpen aan de slag te gaan, veelal onderwerpen uit de belangstellingsfeer van de leerling. In de vorm van werkstukken, foto- of filmpresentaties, een tentoonstelling of een maquette kan de begaafde leerling laten zien wat het 'in huis' heeft. Ook aangepaste opdrachten binnen het vakgebied 'Oriëntatie op jezelf en de wereld' en opdrachten wat betreft samenwerking en hulp bieden aan anderen vallen onder dit onderdeel. De leerkracht is hier meer de coach in de begeleiding van het proces. Doel van deze werkwijze is tweeledig: aansluiten bij de motivatie van de leerling en het oefenen van metacognitieve, maar ook sociaal-emotionele en creatieve vaardigheden.

Levelwerk, zelfstandig of met begeleiding?

Leren gaat begaafde leerlingen vaak gemakkelijk af, zij hoeven er nauwelijks moeite voor te doen.

Verrijkingstof is bedoeld om leerlingen te laten ervaren wat het is om op hun tenen te lopen, te ervaren dat leren niet vanzelf gaat. Bij leren hoort ook fouten maken, opnieuw proberen en doorzetten. Om deze reden moet de verrijkingstof zó moeilijk zijn dat leerlingen zich echt moeten inspannen.

Het is een misvatting te denken dat begaafde leerlingen verrijkende stof zonder hulp en begeleiding kunnen maken, ook zij hebben instructie en begeleiding nodig. De wijze van ondersteuning is echter wel anders. Waar met name de zwakkere leerlingen veel baat hebben bij een 'directe instructie' is voor begaafde leerlingen een 'responsieve instructie' aan te raden.

Een belangrijk leerpunt voor (hoog)begaafde leerlingen is zelfregulatie (nadenken over het leren en de stappen die iemand moet zetten om kennis te verwerven, leren te leren). De leerling leert reflecteren op het eigen werken door planmatig na te denken over de te nemen leerstappen, hij wordt op deze wijze producent van zijn eigen leerstof en leerontwikkeling. De leerkracht krijgt in dit kader de rol van coach.

Wat is de inhoud van Levelwerk?

Levelwerk bestaat uit 7 levels, te gebruiken vanaf groep 3. In elk level zitten 5 blokken en elk blok loopt van vakantie tot vakantie, in totaal zijn er 35 blokken. In elk blok zitten 3 cellen: een cel 'taal/lezen', een cel 'rekenen' en een cel 'allerlei', in totaal meer dan 240 opdrachten. De opdrachten zijn zo samengesteld dat er sprake is van afwisseling en structuur. Kiezen voor slechts één methode voor verrijking zal voor (hoog)begaafde leerlingen niet werken. Zij hebben juist baat bij afwisseling en van tijd tot tijd iets nieuws. Daarom is Levelwerk opgebouwd uit een rijk aanbod van diverse leermiddelen.

De inhoud van Levelwerk bevat een afwisseling in opdrachten. Ondanks deze afwisseling is er sprake van een duidelijke opbouw en structuur. Door de blokken heen komen de onderdelen steeds terug.

Met de keuze van de opdrachten is rekening gehouden met:

- De wijze waarop intelligente en (hoog)begaafde leerlingen graag leren, met variëteit, afwisseling, open en gesloten opdrachten
- De mogelijkheid voor een eigen creatieve invulling
- Het niveau, de lat ligt hoog en er wordt gestreefd naar ambitie
- Het opdoen van ervaringen in het oefenen van leerstrategieën, het leren leren, discipline en doorzettingsvermogen
- Het versterken van de sociaal en emotionele vaardigheden in een heterogene setting
- Een afwisseling tussen schriftelijk werk en uitdagende puzzels
- Schema voor planning, feedback en rapportage

Wat betekent Levelwerk in het kader van 'Passend Onderwijs'?

Levelwerk past binnen de ontwikkelingen van 'passend onderwijs' en biedt een antwoord op het vaststellen van de onderwijsbehoefte. Immers, er kan met levels, blokken en cellen geschoven worden om op deze wijze de onderwijsbehoefte van elke leerling passend te maken. Level 7 is een uitlooplevel voor die leerlingen die versneld door de levels zijn gegaan. Levelwerk is toegankelijk en gemakkelijk te organiseren. De Slimme Kleuterkit (Levelspel) voorziet in de behoefte van jonge leerlingen.

Hoeveel tijd kunnen leerlingen aan Levelwerk werken?

De mate waarin gebruik wordt gemaakt van Levelwerk hangt af van de beschikbare tijd die de leerling heeft om met deze taken aan de slag te gaan. Bij beperkte verrijkingstijd zullen keuzes gemaakt moeten worden. De inschatting is dat Levelwerk voldoende materiaal biedt voor ca. 10 uur per week.

Voor welke leerlingen is Levelwerk geschikt?

In een jaargroep zijn ruwweg vijf leerlijnen te onderscheiden. Levelwerk is geschikt voor leerlingen uit leerlijn 4 en 5 (zie 4.2).

5. Sociaal emotionele ontwikkeling

Hoogbegaafde leerlingen hebben net zoveel of net zo weinig problemen op sociaal- emotioneel gebied als alle andere leerlingen. Het lijkt er zelfs op dat in veel gevallen de hoogbegaafde leerlingen ook op het gebied van sociaal- emotionele ontwikkeling een voorsprong hebben op leeftijdgenoten.

Definities

Sociale ontwikkeling is de manier waarop een leerling leert om te gaan met anderen en leert omgaan met de manier waarop die anderen met hem omgaan (Alkema & Tjerckstra, 1995). Bij emotionele ontwikkeling staat de ontwikkeling van het zelfbeeld centraal. Wie ben ik, wat ben ik, waar liggen mijn grenzen? Bij deze ontwikkeling speelt het niveau van de cognitieve ontwikkeling een belangrijke rol.

Signaalpunten

De volgende knelpunten kunnen ontstaan:

- Een leerling die voorloopt op intellectueel gebied, maar sociaal-emotioneel op leeftijdsniveau wordt vaak ten onrechte beschouwd als een kind dat op dit gebied achterloopt.
- Een leerling die voorloopt op intellectueel gebied, maar sociaal-emotioneel functioneert op datzelfde niveau wordt vaak beschouwd als een "veel te wijs kind."
- Hoogbegaafde leerlingen die op sociaal-emotioneel gebied functioneren op een lager niveau dan hun kalenderleeftijd verkeren in een gevarenzone.

Er zijn verschillende zaken waardoor het "anders-zijn" van de leerling opvalt:

- Deze leerlingen hebben vriendschapsverwachtingen die passen bij leerlingen die enkele jaren ouder zijn (Van Overschelde 1998; 2007).
- Trouw, loyaliteit en moreel ethisch besef zijn vaak eigenschappen die ze op veel jongere leeftijd ontwikkelen dan andere leerlingen (Van Gerven 2009).
- Deze leerlingen hebben een woordenschat en een manier van praten die door andere leerlingen niet altijd begrepen wordt.
- Deze leerlingen stellen hoge eisen aan zichzelf en vinden het vanzelfsprekend deze eisen ook aan hun vrienden te stellen. Ze hebben duidelijk andere interesses (Webb e.a. 2005).
- Deze leerlingen maken grotere denksprongen waardoor het samenwerken en spelen met andere leerlingen bemoeilijkt wordt (Van Gerven 2009).

We willen oog hebben voor de problematiek van de hoogbegaafde leerling. Daarnaast vinden wij dat de hoogbegaafde leerling ook zelf inzicht moet krijgen in deze problematiek. Dit kan worden bevorderd door in de eerste plaats deze leerlingen te aanvaarden zoals ze zijn. Herkenning en erkenning zijn daarbij sleutelwoorden. Daarom hanteren we de volgende uitgangspunten:

- Hoogbegaafde leerlingen laten samenwerken in homogene (ontwikkelingsgelijke) groepen om zich met andere leerlingen te kunnen identificeren en te ontwikkelen, en in heterogene (onder ontwikkelingsniveau) groepen om te voorkomen dat zij buiten de groep vallen.
- Hoogbegaafde leerlingen moeten voldoende worden uitgedaagd en gemotiveerd blijven.
- Opdrachten voor deze leerlingen worden daar waar mogelijk gekoppeld aan de opdrachten van de klas, of hun inspanningen worden naar de klas toegespeeld, bijvoorbeeld het geven van presentaties over bereikte resultaten.

Mogelijke problemen bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Het zelfbeeld van een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong kan onder spanning komen te staan, als de leerling zichzelf gaat zien als een negatieve uitzondering op de regel. De leerling kan zich dan terug gaan trekken uit de groep, of zichzelf daar juist overmatig aan gaan passen. Omdat deze leerlingen daardoor weinig uitdaging zullen vinden bestaat het gevaar dat de leerlingen de motivatie in school gaan verliezen, daardoor gaan ze minder presteren dan dat ze daadwerkelijk zouden kunnen. Naast verveling zouden andere concrete gedragswaarnemingen kunnen ontstaan:

- Minder betrokkenheid in de kring
- Minder samenspel
- Meer naar de leerkracht toetrekken
- Leidersrol

- Ontevredenheid
- Thuis veel aandacht vragen
- Boze buien
- Faalangst
- Huilen / buikpijn / hoofdpijn / bed plassen

Mogelijke problemen bij (hoog) begaafde leerlingen

Discrepantie tussen cognitieve en sociaal emotionele ontwikkeling

Het zien van het journaal kan grote zorgen en angsten opleveren. De leerling begrijpt meer dan het emotioneel kan bevatten.

De kans op emotionele overvraging

Doordat de leerling zo wijs over komt bestaat de kans op emotionele overvraging.

De consequenties kunnen zijn: gevoelens van onmacht, onzekerheid, onkunde, terugval naar zeer kinderlijk gedrag, slaapproblemen.

Sociale isolatie

Deze leerlingen kunnen moeilijk aansluiting vinden bij leeftijdsgenootjes door andere interesses en cognitieve mogelijkheden.

De consequenties kunnen zijn: een uitzonderingspositie, zondebok (begaafde leerlingen worden vaker gepest) en pestgedrag.

Negatief zelfbeeld

Deze leerlingen kunnen zich ook zelf bewust zijn van hun anders zijn. Dit kan leiden tot negatief denken over zichzelf, zich buitengesloten voelen. Het is nodig dat de omgeving hen ruimte geeft voor het anders zijn.

Gevolgen kunnen zijn: afwijkend leergedrag om niet op te vallen, stress, extreme spanningsontlading, concentratieproblemen, tegenzin en afkeer van leertaken, depressie en angst.

In de volgende paragraaf zal verder ingegaan worden op dit onderpresteren.

6. Onderpresteren

Een hoogbegaafde leerling is in meerdere opzichten 'anders' dan de gemiddelde leerling. Het is niet beter of slechter, maar zit wel anders in elkaar en juist dat hebben deze leerlingen vaak (onbewust) door. Tijdens het kringgesprek, tijdens het buitenspelen of op de sportclub. De leerling past zich aan de heersende waarden en normen aan en wil niet anders zijn. Een mogelijk gevolg hiervan is dat de hoogbegaafde leerling beneden het eigen niveau van kunnen presteert, maar nog steeds op het gemiddelde niveau van een klas presteert (relatief onderpresteren).

Voelt de leerling zich echter onvoldoende veilig in een klas dan kan het zelfs absoluut gaan onderpresteren. De leerling scoort dan onder het gemiddelde niveau van de klas. Men ziet als het ware een terugval. Maar ook kunnen deze leerlingen alle hoop verliezen in het basisonderwijs en vinden zij school niet meer de moeite waard om er enige tijd in te investeren. Ze geven het op. Uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat ongeveer 30% van de hoogbegaafde leerlingen, tijdens de overgang van primair- naar voortgezet onderwijs, een advies krijgt dat lager ligt dan de HAVO (Mooij, 1980, 1982, 1987; Butler-Por, 1987; Feldhousen & Kroll 1985 & 1991; Hulsbeek & De Boer, 2001; Driessen, Mooij & Doesborgh, 2007). Amper 16% van de hoogbegaafde leerlingen behaalt een universitair diploma (Brandenburg, 2008).

Mogelijke (concrete) oorzaken van onderpresteren kunnen zijn:

- In de klas heerst een sfeer van 'doe maar normaal, dan doe je gek genoeg'
- Herhaling van de lesstof, te lange instructies, lesaanbod is niet op het juiste niveau afgestemd
- Onvoldoende leerstrategieën ontwikkeld
- Niet gewend om tegen grenzen aan te lopen, dus wanneer dit gebeurt voelt deze leerling zich 'dom'.
- Het Ministerie van OCW (2208) geeft aan dat een oorzaak van onderpresteren zou kunnen zijn dat scholen pas maatregelen nemen vanaf groep 5. Bij jongere leerlingen wordt een ontwikkelingsvoorsprong en later (hoog)begaafdheid vaak niet gesignaleerd. Hierdoor lopen leerlingen al in een vroeg stadium verveeld te raken en daardoor onder te presteren.

Onderpresterende hoogbegaafde leerlingen hebben zowel positieve als negatieve kenmerken.

Positieve kenmerken:

- Begrijpt en onthoudt moeilijke informatie mits geïnteresseerd
- Leest veel of verzamelt veel informatie in vrije tijd
- Presteert significant beter op mondelinge toetsen
- Kent veel feiten, grote algemene ontwikkeling
- Functioneert goed bij individueel onderwijs op maat
- Is creatief en heeft een levendige verbeelding
- Ontwikkelt thuis allerlei activiteiten op eigen houtje
- Heeft een brede belangstelling, onderzoekt graag dingen
- Is gevoelig

Negatieve kenmerken:

- Presteert op school redelijk tot slecht
- Heeft het huiswerk niet of slecht gemaakt
- Is vaak ontevreden over eigen prestatie
- Heeft een hekel aan automatiseren
- Vermijdt nieuwe leeractiviteiten uit faalangst
- Heeft minderwaardigheidsgevoelens, wantrouwend/onverschillig
- Doet niet graag mee aan groepsactiviteiten
- Is minder populair bij leeftijdsgenootjes
- Doelen worden te hoog gekozen
- Is snel afgeleid en impulsief
- Staat afwijzend/onverschillig tegenover school
- Wil niet geholpen worden, wil zelfstandig zijn
- Neemt geen verantwoordelijkheid voor eigen daden

- Verzet zich tegen autoriteit

Als een leerling op school een aantal van deze kenmerken laat zien, is het aan te raden verder te onderzoeken of de leerling hoogbegaafd is en de leerstof op school aan te passen.

7. Leren leren

De leerling krijgt de mogelijkheid om zelf kennis en vaardigheden op te doen aan de hand van zelfgekozen onderwerpen en thema's.

Daarbij dient rekening gehouden te worden met de volgende aspecten:

- Het doel is zelfsturing
- Gericht op interesse en motivatie
- Producent i.p.v. consument
- Versterken van leerstrategieën
- Ontwikkelen van een leerattitude
- Het proces van leren
- Ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden

(Hoog)begaafde leerlingen willen zelf iets ontwikkelen, maken of bedenken. Voor hen is het maken van een verslag of het beantwoorden van vragen te simpel. Daarbij bestaat echter wel het gevaar dat ze hun eigen ideeën gaan overschatten, enthousiast gaan beginnen en na een tijd afhaken als het niet lukt. Een goede coaching is daarom noodzakelijk. Coaching betekent concreet vragen stellen tijdens het plannen, het uitvoeren en het evalueren van een taak.

Literatuur:

- Bruin de, A.L. & Kuipers, J. (2010). *SiDi 3: Protocol voor signalering en diagnostisering van intelligente en (hoog)begaafde kinderen in het primair onderwijs*, Leeuwarden: Eduforce.
- Butler-Por, N (1987). *Underachievers in school: issues and intervention*. Chicester: wiley.
- Driessen, G., Mooij, T., & Doesborgh, J. (2007). *Hoogbegaafdheid van leerlingen in het primair onderwijs*, Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Feldhousen, J.F., & Kroll, M.D. (1985). Parents' perceptions of gifted children's educational needs. *Roeper Review* 7.
- Feldhousen, J.F., & Kroll, M.D. (1991). Boredom or challenge for the academically talented. *Gifted educational International* 7.
- Gerven, E. van (red.) (2011). *Handboek hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Hulsbeek, M., & Boer, G. de (2001). *(Hoog)begaafde leerlingen in het po en vo; een inventarisatie van de knelpunten*, Enschede: SLO, Amersfoort: CPS.
- Kuipers, J. (2009). *Levelwerk*, Eduforce, Cedin. 2008
- Mooij, T. (1980). Schoolproblemen en uitval in het voortgezet onderwijs, *Pedagogische Studiën*, 57, 369-382.
- Mönks, F.J. & Ypenburg, Y. (1995). *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school (tweede druk)*. Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Mooij, T. (1982). Onderwijsleersituatie en lesondergravend gedrag van Ito-leerlingen, In E. Diekerhof (ed.), *Leren wat moet je ermee?*, 39-52. Muiderberg: Coutinho.
- Mooij, T. (1987). *Interactional multi-level investigation into pupil behavior, achievement, competence, and orientation in educational situations*, 's-Gravenhage: SVO.
- Mooij, T. (1991). *Schoolproblemen van hoogbegaafde kinderen. Richtlijnen voor passend onderwijs*. Muiderberg: Coutinho.
- Onderwijsraad (2004). *Hoe kan onderwijs meer betekenen voor jongeren?*, Den Haag, mei 2004.
- Overschelde, W. (1998). *Vriendschappen en vriendschapsverwachtingen bij hoogbegaafde kinderen*. Uit: Tijdschrift voor orthopedagogiek, kinderpsychiatrie en klinische kinderpsychologie 13, 139-150.
- SLO, Leermiddelenlijst:
http://www.leermiddelenplein.nl/zoeken/#sortType=rijkheid&sortOrder=desc&numberOfResults=10&pageStart=1&edu_startRecord=1§or=13&type=2
- Webb, J.T., Meckstroth, E.A. & Tolan, S.S. (2005). *De begeleiding van hoogbegaafde kinderen*. (p.128). Assen: Koninklijke van Gorcum.

Bijlage 1 Stappenplan meer- en hoogbegaafde leerlingen

Stap	Wat	Wie	Welk formulier
1	Groepssignalering in oktober van elk schooljaar (zie toetskalender)	Leerkracht	A/B.1.3. A/B.1.4.
<i>Als uit de groepssignalering blijkt dat er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong, meerbegaafdheid of hoogbegaafdheid volgt voor de betreffende leerling(en) stap 2</i>			
2	Oudergesprek	leerkracht	A/B.2.1. A/B.2.2.
3	Observatie met de observatielijst	leerkracht	Groep 1-2: A.3.1., A.3.2.* , A.3.3.* Groep 3-8 B.3.1., B.3.2.* , B.3.3.*
4	Gegevens uit andere bronnen:		
	Toetsgegevens niet-methode en methodetoetsen	leerkracht	A/B.4.2.
	Voor groep 1-2: menstekening	leerkracht	A.4.3.
	Voor groep 3-8: leerlingvragenlijst	leerkracht	B.4.3.
	Sociaal emotionele ontwikkeling	Leerkracht	Zien!
	Inschakelen Kompas	MIB-er	Notitie Inbreng Consultatie Kompas in Parnassys
5	Planmatig wegzetten in groepsplan of hulpplan individuele leerlijn (H4 protocol meer- en hoogbegaafdheid)	Leerkracht/MIB-er Evt in overleg met Kompas	

* De formulieren met * worden automatisch gegenereerd door het computerprogramma van het Sidi-R en Sidi-3 protocol.

De A-formulieren zijn bedoeld voor groep 1-2

De B-formulieren zijn bedoeld voor groep 3-8.

In het protocol meer- en hoogbegaafdheid van de SKOD en de map behorende bij dit protocol (zowel voor Sidi-R als Sidi-3) wordt verder ingegaan op de te nemen stappen.

